

Ewa Czaplewska
Magdalena Kocharńska
Agnieszka Maryniak
Ewa Haman
Magdalena Smoczyńska

SLI – specyficzne zaburzenie językowe

Podstawowe informacje dla rodziców i nauczycieli

*entuzjaści
edukacji*

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Ewa Czaplewska
Magdalena Kocharńska
Agnieszka Maryniak
Ewa Haman
Magdalena Smoczyńska

SLI – specyficzne zaburzenie językowe

Podstawowe informacje dla rodziców i nauczycieli

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

entuzjaści
edukacji

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Redakcja stylistyczna:
Marta Miziołek-Wieteska

Projekty ilustracji: Justyna Kamykowska

Wydawca:
Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8
01-180 Warszawa
tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

© Copyright by: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014

Skład i druk:
Business Point Sp. z o.o.
ul. Erazma Ciołka 11A/302
01-402 Warszawa

Publikacja została wydrukowana na papierze ekologicznym.

Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego*, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych.

Egzemplarz bezpłatny

Rozwój sprawności językowych nie u każdego dziecka przebiega identycznie. Niektóre dwulatki porozumiewają się z otoczeniem, używając bardzo wielu słów i formułując kilkuwyrazowe zdania. Inne wypowiadają zaledwie kilkanaście lub kilkadziesiąt pojedynczych słów. Także dzieci w wieku przedszkolnym mogą różnić się między sobą zasobem słownictwa lub zdolnością do formułowania złożonych wypowiedzi. Pomimo tych różnic w przypadku zdecydowanej większości dzieci możemy mówić o typowym rozwoju. Są jednak dzieci, które mimo prawidłowego rozwoju intelektualnego, dobrego słuchu i braku znaczących zaburzeń zmysłowo-ruchowych doświadczają poważnych trudności w przyswojeniu języka ojczystego. Może się to objawiać w różny sposób. Nie wszystkie ich problemy są łatwo zauważalne w codziennej komunikacji w domu, przedszkolu czy szkole. U części z tych dzieci logopedzi czy psychologowie stwierdzają występowanie lub ryzyko wystąpienia specyficznego zaburzenia językowego, czyli SLI (*specific language impairment*).

W ciągu ostatnich kilku lat pojawiło się w Polsce parę publikacji dotyczących tego zaburzenia, są to jednak najczęściej prace naukowe znane wąskiemu gronu specjalistów interesujących się tym zjawiskiem. Do tej pory poważnym problemem był brak odpowiednich narzędzi diagnostycznych, które pozwoliłyby na pełną diagnozę SLI u polskich dzieci.

Zajmujemy się zawodowo specyficznym zaburzeniem językowym i wraz ze współpracownikami opracowujemy w Instytucie Badań Edukacyjnych pierwszy kompleksowy polski test służący określaniu poziomu rozwoju językowego dzieci w wieku od 4 do 8 lat: *Test Rozwoju Językowego*. Dlatego też często rozmawiamy z poszukującymi wiarygodnych źródeł informacji nauczycielami lub specjalistami zajmującymi się diagnozą i terapią dzieci, a także rodzicami, zaniepokojonymi rozwojem językowym swoich dzieci. Postanowiłyśmy zatem przekazać Państwu publikację, w której odpowiadamy na najczęściej zadawane pytania związane z niepewnością, czy rozwój językowy dzieci przebiega prawidłowo.

Autorki

Co to jest SLI?

SLI to skrót od angielskiego terminu *specific language impairment*. Został on przetłumaczony na język polski jako specyficzne zaburzenie językowe. Posługujemy się angielskim skrótem, ponieważ jest on jednoznacznie rozpoznawany w środowisku naukowym, a w wielu krajach jest też znany opinii publicznej.

Dzieci z SLI wykazują swoiste trudności w przyswajaniu języka ojczystego przy dostatecznym opanowaniu innych sprawności poznawczych i motorycznych. Oznacza to, że występujący u nich znaczący deficyt językowy nie jest spowodowany:

- nieodpowiednią do wieku sprawnością narządów artykulacyjnych, takich jak np. język, podniebienie czy wargi;
- zaburzeniami słuchu;
- chorobami ośrodkowego układu nerwowego;
- zaburzeniami emocjonalnymi;
- zaniedbaniami środowiskowymi.

Dzieci z SLI wykazują przynajmniej przeciętny poziom rozwoju intelektualnego, tzn. w niewerbalnych testach inteligencji osiągają wynik podobny do większości rówieśników. Pełna diagnoza SLI powinna zatem obejmować zarówno ocenę poziomu rozwoju językowego, jak i innych sprawności poznawczych. Aby zdiagnozować SLI w sposób zgodny z międzynarodowymi standardami, specjalista powinien między innymi posłużyć się znormalizowanym narzędziem (testem) do oceny poziomu rozwoju językowego dziecka. Do tej pory w Polsce postawienie takiej diagnozy było trudne z powodu braku odpowiednich narzędzi. W Instytucie Badań Edukacyjnych powstaje właśnie pierwszy polski test do kompleksowej oceny języka dzieci w wieku od 4 do 8 lat: *Test Rozwoju Językowego* (TRJ). Trwają prace nad jego normalizacją. TRJ istotnie wesprze diagnostów zajmujących się dziećmi z zaburzeniami językowymi. Publikacja testu planowana jest na drugą połowę 2015 roku.

Co to znaczy „deficyt językowy”?

Jeśli dziecko w zakresie kompetencji językowej nie wykazuje się umiejętnościami charakterystycznymi dla większości dzieci w tym samym wieku, mówimy o deficytach w tym względzie. Tylko specjalista może określić, jak głęboki jest to deficyt, a więc jak dalece rozwój danego dziecka odbiega od typowego. Nie chodzi tutaj bowiem o porównywanie dziecka z jego kolegami czy koleżankami lub z dziećmi znajomych (co często rodzice sami spontanicznie robią), ale o miarodajną diagnozę w oparciu o normy rozwojowe opracowane dla bardzo dużych grup dzieci.

Czym charakteryzuje się prawidłowy rozwój mowy?

Od urodzenia do około 8/9 miesiąca życia dziecko nie posługuje się jeszcze językiem. Jednak już w tym czasie aktywnie analizuje docierające do niego dźwięki mowy, co tworzy podwaliny późniejszego ich różnicowania, a w dalszej perspektywie rozumienia języka i tworzenia wypowiedzi. Młodsze niemowlę komunikuje się z otoczeniem za pośrednictwem płaczu, krzyku, uśmiechu, kierowania wzroku na osoby lub przedmioty, zmiany into-

nacji głosu. Od około 3/4 miesiąca życia niemowlę próbuje skupić na sobie uwagę dorosłego poprzez spojrzenie, uśmiech w jego kierunku lub wydawanie skierowanych do niego dźwięków. Początkowo dziecko wydaje głównie dźwięki samogłoskowe (*aaa, eee*) lub też specyficzne dźwięki tylnojęzykowe przypominające gruchanie gołębia (tzw. głużenie). Jest to etap rozwoju komunikowania się, w którym niemowlę nie ma jeszcze intencji wymawiania konkretnych dźwięków, po prostu „zdarzają mu się” one przypadkowo.

Potem około 6 miesiąca życia pojawia się gaworzenie, czyli produkowanie sylab i ciągów sylab (*bababa, dadada*), które początkowo także jest pozbawione intencji, ale po pewnym czasie staje się celowym wymawianiem słyszanych wokół siebie dźwięków. Chociaż najpierw dziecko nie przypisuje sylabom żadnego znaczenia, to jednak z czasem gaworzenie zmienia się w celowe, zamierzone posługiwanie się słowami.

Niemowlę aktywnie uczestniczy w zabawach takich jak „A kuku”, „Kosi, kosi...”, „Sroczka kaszkę warzyła”. To ważny moment w rozwoju dziecięcej komunikacji, bo dziecko ma okazję trenować istotne, powtarzalne elementy sytuacji komunikacyjnej.

Około 9 miesiąca życia dziecko zaczyna wysyłać komunikaty poprzez łączenie dźwięków z gestami i odpowiednim nakierowaniem wzroku. Porozumiewa się z otoczeniem coraz bardziej świadomie i celowo: wie, co chce przekazać, i oczekuje konkretnych rezultatów. Na przykład domaga się zabawy z dorosłym lub pokazuje, że chce, aby je wziąć na ręce. Ogromną radość sprawia mu komunikowanie się dla samego podtrzymania interakcji. W tym czasie dziecku łatwiej jest przyswajać komunikaty językowe dorosłych, jeśli to oni podążają za jego uwagą, a nie w sytuacji, kiedy próbują nakierować uwagę dziecka na coś, co sami uważają za istotne lub ciekawe.

W pewnym momencie, zazwyczaj około pierwszego roku życia, pojawiają się pierwsze wyrazy w postaci jednej lub dwóch sylab (np. *mama, gaga, kot*), które oznaczają już dla dziecka jakąś osobę czy przedmiot. Początkowo tych znaczących wyrazów jest niewiele i są one wymawiane w specyficzny sposób. Czasami też dziecko „udaje, że mówi”, tj. wydaje ciąg dźwięków pozbawionych znaczenia, ale z odpowiednią do formy wypowiedzi, zaśłyszaną u dorosłych intonacją. Z początku znaczenie przypisywane przez dziecko wypowiedzianym słowom może istotnie odbiegać od znaczenia, które tym słowom nadają dorośli.

Rodzice i opiekunowie łatwo dostrzegają, że roczne dziecko rozumie już bardzo wiele komunikatów językowych. Rozumienie bowiem opiera się nie tylko na przypisywaniu znaczeń słowom i zdaniom, ale także na wyławianiu ich z kontekstu sytuacyjnego i społecznego. Dziecko potrafi już odczytać sens pewnych stale powtarzających się sytuacji z udziałem innych osób.

Większość dzieci w okolicach 18 miesiąca życia wymawia około 50 słów, czasem brzmiących inaczej niż ich odpowiedniki w mowie dorosłych. Przed ukończeniem przez dziecko 2 lat często obserwujemy gwałtowny wzrost liczby wypowiedzianych słów. Pojawiają się też pierwsze wypowiedzi dwuwyrazowe, np. *baba tam, lala aaa, kotek śpi* itp. W tym wieku występują na ogół systematyczne różnice w liczbie słów wypowiedzianych przez dziewczynki i chłopców. Dziewczynki przeciętnie używają nieco więcej wyrazów niż chłopcy, różnice te jednak nie są duże i trudno je zaobserwować w codziennych rela-

ciach z dziećmi. Z badań wynika, że przewaga dziewczynek nad chłopcami nie przekracza zazwyczaj dwóch miesięcy. W 3 roku życia pojawiają się też bardziej złożone konstrukcje gramatyczne: trzy-, cztero-, a potem i pięciowyrazowe zdania. Dziecko zaczyna zadawać pytania, najpierw typu *co to jest? gdzie jest? co robi?*, później także rozpoczynające się od *kiedy* lub *dlaczego*. Articulacja dwu- i trzylatka ciągle odbiega od sposobu wymawiania głosek przez dorosłych. Część głosek jest zazwyczaj zamieniana na inne (np. s, sz są najczęściej zastępowane przez ś; r przez j, ł), część może być prawidłowo wymawiana w jednych wyrazach, w innych – pomijana.

W tym wieku pojawiają się też pierwsze próby opowiadania. Zwykle dorosłym trudno zorientować się w pełnej akcji i nadążyć za zmiennością postaci, ale niewątpliwie dziecko zaczyna mierzyć się z wyzwaniem, jakim jest prowadzenie narracji. Zdarza się, że te wypowiedzi zawierają także odniesienia do własnych emocji, które bywają już wyrażane słowami.

Dzieci w wieku od 3 do 5 lat tworzą dłuższe, bardziej skomplikowane zdania i potrafią być poważnymi partnerami w komunikacji. Używają już takich określeń, jak *myśleć, czuć, pamiętać, udawać*. Zadają mnóstwo pytań (nawet i 40 dziennie). Ich słownik stale się wzbogaca.

Pamiętaj!

We wczesnym okresie rozwoju mowy mogą występować znaczne różnice pomiędzy dziećmi. Dlatego nie należy porównywać rozwoju dziecka do tego, jakie postępy czynili jego brat, siostra lub inne znajome dziecko. Niepokój dotyczący rozwoju językowego można rozwiązać, sprawdzając, czy umiejętności językowe dziecka nie odbiegają od umiejętności większości jego rówieśników tej samej płci. Takiego porównania może dokonać specjalista, jeśli dysponuje odpowiednimi narzędziami diagnostycznymi (testami) i ustalonymi dla tych narzędzi normami rozwojowymi.

Czy SLI jest tym samym co „opóźniony rozwój mowy”?

Nie. Nie zawsze opóźnienie rozwoju mowy prowadzi do wystąpienia SLI. Może się zdarzyć, że dziecko, które w wieku 2,5 lat wypowiada zaledwie kilka lub kilkanaście słów, za parę miesięcy będzie używało wielu różnych form językowych podobnie jak jego rówieśnicy – nastąpi u niego tak zwany „późny rozkwit mowy”. Takie opóźnienie nie jest zaburzeniem, a jedynie pewną dysharmonią rozwojową, która nie będzie miała negatywnego wpływu na dalszy rozwój dziecka. Jednak część dzieci z opóźnionym rozwojem mowy, mimo pewnych postępów, w dalszych latach nadal będzie wykazywać deficyty językowe, a ich mowa będzie się rozwijać nieprawidłowo. To są właśnie dzieci z SLI. U nich także obserwujemy zmiany rozwojowe – postępy w przyswajaniu nowych słów i tworzeniu nieco bardziej złożonych wypowiedzi. Jeśli jednak porównamy poziom ich rozwoju językowego z pozio-

mem rówieśników, to okaże się, że jest on ciągle istotnie niższy, a język znacznie uboższy. Takiego porównania powinien dokonywać specjalista.

Jeśli dziecko, u którego stwierdzono opóźniony rozwój mowy, zaczęło sprawniej posługiwać się językiem, to niekoniecznie musi oznaczać, że nadrobiło opóźnienie. Deficyty językowe często mają postać utajoną, nie zawsze są widoczne.

Może się też zdarzyć, że opóźnienie rozwoju mowy jest związane z jakimś innym zaburzeniem, np. niedosłuchem, chorobami ośrodkowego układu nerwowego, autyzmem, niepełnosprawnością intelektualną. Może być również wynikiem poważnych zaniedbań środowiskowych. Wówczas nie diagnozuje się u dziecka SLI.

Pamiętaj!

Jeśli nieprawidłowości rozwoju mowy u dziecka spowodowane są:

- **autyzmem;**
- **poważnymi zaburzeniami neurologicznymi lub somatycznymi (np. urazem mózgu, rozszczepem warg czy podniebienia);**
- **zaburzeniami słuchu fizjologicznego;**
- **niepełnosprawnością intelektualną;**

NIE DIAGNOZUJE SIĘ U NIEGO SLI!

W jakim wieku musi być dziecko, by można było u niego rozpoznać SLI?

W większości krajów na świecie diagnozę SLI stawia się dopiero, gdy dziecko ukończy 4 lata. Wcześniej – pomiędzy 3 a 4 rokiem życia – mówimy raczej o ryzyku wystąpienia SLI, choć jednocześnie musimy pamiętać, że szanse na to, aby u dziecka z opóźnionym rozwojem mowy nastąpił jej samoistny późny rozkwit maleją wraz z wiekiem. Dlatego warto zgłosić się do specjalisty wcześniej, nawet zanim dziecko skończy 3 lata, a nie czekać na ewentualne samoistne wyrównanie deficytu. To pozwoli na udzielenie dziecku pomocy, a także na zmniejszenie niepokoju rodziców.

Jak wiele jest dzieci z SLI wśród przedszkolaków?

Dzieci ze specyficznym zaburzeniem językowym stanowią od 3 do 7% populacji¹. Stosunek chłopców do dziewcząt wynosi 2,8:1, co oznacza, że chłopców z tym zaburzeniem jest prawie trzy razy więcej niż dziewcząt.

¹ Szacunkowo w 2000 roku w populacji polskich dzieci w wieku przedszkolnym od 54 do 126 tysięcy mogło wykazywać symptomy SLI.

Jak się komunikują dzieci z SLI?

Dzieci z SLI to grupa niejednolita pod względem rodzaju i nasilenia objawów zaburzeń. W wieku przedszkolnym niektóre z nich porozumiewają się głównie za pomocą gestów i onomatopei (wyrazów dźwiękonaśladowczych), inne używają kilku słów o specyficznym brzmieniu. Jeszcze inne formułują trzy-, czterowyrazowe zdania, ale są one wadliwie skonstruowane i zawierają dużo błędów gramatycznych. Wśród starszych dzieci z SLI (w wieku szkolnym) także możemy zaobserwować duże zróżnicowanie w sferze funkcjonowania językowego. Są wśród nich takie, u których najbardziej oczywiste dla otoczenia są zaburzenia dotyczące artykulacji (wymowy), a mniej zauważalne, choć możliwe do stwierdzenia przez specjalistów, problemy ze składnią (konstruowaniem zdań) czy z użyciem odpowiednio odmienionych form wyrazów w wypowiedziach (odmianą wyrazów). Inne dzieci z SLI mogą mówić w miarę poprawnie pod względem gramatycznym, choć używają raczej prostego języka, natomiast wykazują szczególne trudności w rozumieniu dłuższych, bardziej skomplikowanych zdań. Zaś dla niektórych najbardziej problematycznym obszarem jest semantyka (znaczenie słów i zdań), co przejawia się w trudnościach z doбором właściwych słów.

Pamiętaj!

Dzieci z SLI mogą mieć problemy w każdym aspekcie komunikacji językowej: doborze słów, rozumieniu i tworzeniu zdań, poprawnej wymowie, odróżnianiu wyrazów podobnie brzmiących, układaniu opowiadań czy stosowaniu odpowiednich form w różnych sytuacjach społecznych. Natężenie problemów w każdym z tych obszarów może być jednak znacząco różne.

Jaka jest przyczyna SLI?

Choć trudno jest w tej chwili jednoznacznie określić przyczynę specyficznego zaburzenia językowego, uważa się, że jest ono związane z nietypowym funkcjonowaniem ośrodkowego układu nerwowego, które uniemożliwia szybkie przetwarzanie danych językowych. Prawdopodobnie istnieje kilka jednoczesnych (nakładających się) czynników wywołujących to zaburzenie. Czasem dotyczy ono tylko jednej osoby w rodzinie, a czasem kilku. Należy podkreślić, że zachowania i działania rodziców oraz otoczenia dziecka nie mogą być bezpośrednią przyczyną SLI. Środowisko językowe dziecka może wtórnie wpływać (pozytywnie lub negatywnie) na przyswajanie języka, ale to nie ono wywołuje specyficznego zaburzenia językowego.

Jak rodzice mogą pomóc dziecku z SLI albo z ryzykiem SLI?

Rodzice mogą pomóc swojemu dziecku, przede wszystkim reagując na pierwsze symptomy nieprawidłowego rozwoju jego mowy. Jakakolwiek wątpliwość w tym względzie powinna skłonić rodzica do konsultacji ze specjalistą.

Rodzicu!

Jeśli Twoje dziecko nie mówi tak dobrze jak większość dzieci w jego wieku, ma problemy z komunikacją, zachowuje się, jakby nie słyszało albo nie rozumiało, co do niego mówisz, być może ma SLI lub jest dzieckiem z grupy ryzyka SLI.

Co możesz zrobić?

- Porozmawiaj o tym z najbliższym otoczeniem. Przekaż swoje wątpliwości pediatrze/lekarzowi rodzinnemu, wychowawcom/nauczycielom dziecka. Skonsultuj się z przedszkolnym/szkolnym logopedą i psychologiem.
- Poproś specjalistów w przedszkolu/szkole o pisemną opinię na temat rozwoju Twojego dziecka. Zapytaj o możliwości pomocy. Przedszkola i szkoły współpracują z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i mogą skierować Twoje dziecko do odpowiedniej placówki.
- Pójdź do rejonowej poradni psychologiczno-pedagogicznej na konsultacje ze specjalistami. Nie potrzebujesz do tego pisemnego skierowania od lekarza ani z przedszkola czy szkoły.

Co można uzyskać w poradni?

- bezpłatną opiekę i pomoc;
 - opinię zawierającą opis funkcjonowania językowego Twojego dziecka oraz wskazówki dla nauczycieli dotyczące dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb i możliwości Twojego dziecka;
 - wskazówki dotyczące dalszego postępowania i codziennej pracy z dzieckiem;
 - terapię logopedyczną i psychologiczną;
 - w razie potrzeby – odroczenie obowiązku szkolnego dla dziecka.
-
- Sprawdź, wraz ze specjalistą, czy Twoje dziecko dobrze słyszy. Problemy z mową mogą wynikać z niedosłuchu lub przejściowych kłopotów ze zdrowiem (zapalenie ucha, zbierający się płyn).
 - Zazwyczaj po każdej sesji terapeutycznej z logopedą rodzice dostają wskazówki dotyczące dalszej pracy w domu. Stosuj się do zaleceń specjalistów. Staraj się pracować z dzieckiem dokładnie tyle czasu, ile zalecił logopeda.
 - O sposobach pracy możesz też poinformować nauczycieli. Często są chętni do pomocy i mogą wygospodarować czas na indywidualną pracę z dzieckiem lub pokierować codziennymi zajęciami tak, aby i Twoje dziecko mogło skorzystać z nich jak najwięcej.
 - Spróbuj dostosować swój język do możliwości Twojego dziecka:
 - Mów nieco wolniej niż zazwyczaj. Dzieciom z SLI trudno przychodzi nadążanie za potokiem słów.
 - Używaj prostych, krótkich zdań.
 - Sprawdzaj, czy dziecko rozumie, co mówisz.
 - Gdy dziecko tworzy niepoprawne gramatycznie zdania, staraj się przeformułować je tak, aby zlikwidować błędy, ale nie rób tego w formie poprawiania dziecka ani nie wymagaj od niego powtarzania.
 - Rozwijaj krótkie wypowiedzi dziecka, dodając jedno, dwa słowa.
 - Nowe, trudne słownictwo zawsze objaśniaj, ale w prosty sposób.
 - Upewnij się, że dziecko rozumie używane przez Ciebie powiedzenia i metafory.
 - Nie trać cierpliwości, kiedy dziecko długo się zastanawia nad wypowiedzią. Daj mu czas. Niekiedy (ale nie za często) możesz dyskretnie doradzić, co mogłoby powiedzieć w danej sytuacji.

Adam podczas spaceru mówi:

- *To auto.*

Tata odpowiada:

- *Tak. To jest duże, czerwone auto.*

Zosia szarpie za drzwi i woła do taty:

- *Tam! Tam!*

Tata odpowiada:

- *Chcesz iść tam? Chcesz iść na podwórko.*

Antek przychodzi rano do kuchni. Mama pyta:

- *Co zjadłbyś dziś na śniadanie?*

Antek długo myśli, nie odpowiada.

Mama podpowiada:

- *Jajko czy parówkę?*

Jaś, widząc, że jest późno i czas

wychodzić do szkoły, mówi:

- *Powinnałem już iść.*

Tata:

- *Tak, powinieneś już iść do szkoły.*

- Nie denerwuj się na dziecko. To nie jego wina, że nie może się wypowiedzieć lub nie rozumie, co się do niego mówi. Staraj się „wejść w skórę” swojego dziecka – choć przez chwilę spróbuj odegrać rolę osoby, która chciałaby przekazać swoje uczucia, myśli i potrzeby bez dostatecznych kompetencji językowych. Zrozum, jakie to frustrujące, kiedy nie możesz się skutecznie komunikować z innymi ludźmi!
- Wzmacniaj mocne strony Twojego dziecka. Daj mu szansę na rozwijanie talentów i osiąganie sukcesów. Jeśli Twoje dziecko ma hobby (lubi np. sport lub rysowanie), stwarzaj mu jak najwięcej okazji do rozwijania go. Jeśli jeszcze nie wie, co je interesuje, pomóż mu to odkryć. Sukcesy w ulubionej dziedzinie będą dla dziecka źródłem radości i podniosą jego samoocenę.
- Staraj się okazywać swojemu dziecku bezinteresowną miłość bez względu na jego postępy w problemowych obszarach rozwoju.

Pamiętaj!

Ty, jako rodzic, najlepiej znasz swoje dziecko. Współpraca z nauczycielami i terapeutami oraz wzajemna wymiana spostrzeżeń to klucze do skutecznej terapii Twojego dziecka i budowania przyjaznego mu środowiska!

Czy oprócz trudności językowych u dzieci z SLI obserwujemy także inne zaburzenia?

Konsekwencją specyficznego zaburzenia językowego jest występowanie poważnych problemów komunikacyjnych. Dzieci z SLI mogą mieć trudności z nawiązywaniem kontaktów społecznych już w wieku przedszkolnym. Ich rówieśnicy wolą się bawić z kolegami i koleżankami, z którymi porozumiewanie się jest łatwiejsze. Bywa, że dziecko z SLI, po wielu bezskutecznych próbach stworzenia relacji z innymi przedszkolakami, rezygnuje z tego i po pewnym czasie nie odpowiada nawet na okazjonalne zaproszenia do zabawy. Inne, sfrustrowane brakiem satysfakcjonujących kontaktów, zaczyna zachowywać się agresywnie – zaczepia, przeszkadza w zabawie, czasem bije. Bywa płaczliwe, marudne, głośno krzyczy, kiedy czegoś się domaga. Tego typu zachowania bywają często odbierane przez dorosłych jako symptomy zaburzeń emocjonalnych bądź „złego wychowania”. Tymczasem są to reakcje dziecka, które z powodu zaburzeń językowych próbuje komunikować się z otoczeniem w inny sposób, używając łatwiej dostępnych środków. Tego typu trudności społeczne wywołują z kolei problemy w sferze emocjonalnej, co może wtórnie zaburzać i tak niedoskonałą już komunikację z otoczeniem.

Część dzieci z SLI w wieku szkolnym otrzymuje diagnozę dysleksji, mimo że ich podstawowym problemem są trudności w mowie, a nie w czytaniu i pisaniu. Zaburzenia w obszarze czytania i pisanie mogą być skutkiem problemów językowych bądź im dodatkowo towarzyszyć.

Czy SLI może wpływać negatywnie na funkcjonowanie dziecka w szkole?

Wyniki szkolne są silnie uzależnione od kompetencji językowej uczniów, zarówno w zakresie rozumienia mowy, jak i umiejętności wypowiadania się. Wszelkie instrukcje, zadania do

wykonania, polecenia czy pytania mają formę słowną. Dziecko z SLI, które ma problemy ze zrozumieniem polecenia wydawanego przez nauczyciela, nie wykona go dobrze. Udzielając odpowiedzi nauczycielowi, może z powodu swoich trudności językowych nie użyć właściwej formy gramatycznej czy odpowiednich słów. Niestety bywa to interpretowane jako brak wiedzy lub błąd w myśleniu. Uczniowie, u których występują objawy specyficznego zaburzenia językowego, często są postrzegani przez nauczycieli jako „trudni do zrozumienia” lub niechętni do współpracy, oporni. Ich wyniki w nauce bywają bardzo zróżnicowane – miewają trudności z wykonywaniem niektórych zadań, udzielaniem odpowiedzi na proste pytania, niekiedy ich wypowiedzi nie wiążą się z tematem lub są nieskładne, czasem są tak oderwane od toku lekcji, że wywołują śmiech kolegów, sprawiają wrażenie celowych „wygłupów”. Niektóre dzieci z SLI pozostają bierne, nie uczestniczą aktywnie w lekcjach, a zapytane – uporczywie milczą. Zdarza się jednak, że ci sami kłopotliwi uczniowie zaskakują nauczyciela bogatą wiedzą na jakiś temat, sprawnym rozwiązaniem trudnego zadania.

Zachowanie takich uczniów często jest interpretowane jako brak motywacji do nauki, problemy z uwagą, buntowniczność, a nawet zdarza się, że uważa się je za przejaw ogólnego obniżenia możliwości poznawczych. U podłoża trudnych do zaakceptowania przez otoczenie zachowań uczniów z SLI leżą jednak problemy językowe. Podejmowane przez dziecko próby radzenia sobie z nimi nie zawsze są efektywne, a czasem wręcz odnoszą skutek przeciwny do zamierzonego.

Różne formy komunikacji językowej w szkole

Jak nauczyciel może pomóc dziecku z SLI?

W pracy z uczniami z SLI szczególnie ważne jest:

Ja myślałam, że to takie żywe, niegrzeczne dziecko – nauczycielka do mamy ucznia z SLI.

Uczeń z SLI zawsze będzie dla nauczyciela problemem – terapeuta z prywatnej poradni psychologicznej.

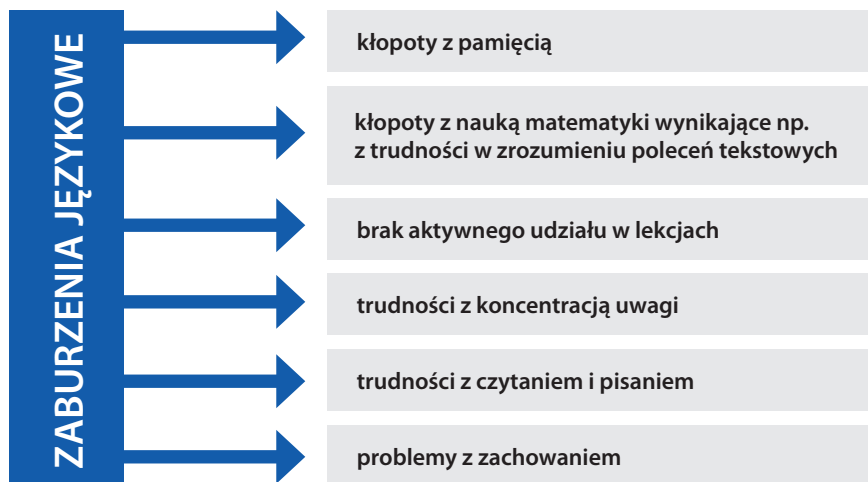
1. Poznanie zainteresowań dziecka, jego zdolności, możliwości. Dzieci z SLI miewają nietypowe pasje, mogą mieć pogłębioną wiedzę na wybrane tematy, niekoniecznie objęte programem nauczania. Czasem mają też duże zdolności plastyczne, muzyczne, konstrukcyjne bądź matematyczne. Warto poświęcić uwagę i pomóc dziecku w rozpoznaniu jego zdolności, umożliwieniu mu ich rozwijania i wykorzystywania, zaprezentowania w różnych sytuacjach.
2. Umożliwienie dziecku dochodzenia do właściwych rozwiązań własnymi sposobami. Dzieci z zaburzeniami językowymi rozwijają niekiedy nietypowe formy rozumowania (oparte np. na wyobrażeniowym, przestrzennym przetwarzaniu informacji). Ważne jest, aby potrafiły je skutecznie stosować.
3. Wykorzystywanie w przekazie informacji wszelkich pozawerbalnych pomocy: ilustracji, wykresów, filmów, animacji, eksperymentów itp. Lepiej poznawszy dziecko, nauczyciel będzie wiedział, jak najskuteczniej przekazać mu wiedzę.
4. Zwracanie uwagi, czy dziecko dobrze rozumie pytanie, polecenie, treść zadania. Często błędna odpowiedź lub niewłaściwe wykonanie ćwiczenia nie wynika z braku wiedzy czy umiejętności, lecz z tego, że dziecko nie rozumie, czego się od niego wymaga. Czasem proste przeformułowanie pytania pomaga mu w udzieleniu poprawnej odpowiedzi.
5. Pomoc w zrozumieniu przekazu werbalnego – wskazywanie dziecku kluczowych punktów w treści zadania, objaśnianie szczególnie złożonych lub niejednoznacznych sformułowań.
6. Uwzględnianie w procesie wystawiania oceny obiektywnego uwarunkowania pojawiających się w wypowiedzi dziecka błędów stylistycznych, gramatycznych, nieadekwatnego użycia wyrazów i w miarę możliwości nieobniżanie ocen z tego powodu.

Nauczycielu!

Jeśli masz w grupie/klasie ucznia z zaburzeniami językowymi i komunikacyjnymi, a przy tym nie zauważasz u niego innych dysfunkcji rozwojowych, być może jest to uczeń z SLI!

Specyficzne zaburzenie językowe ma wpływ nie tylko na efektywną komunikację i naukę, ale także na zachowanie dziecka i na jego relacje społeczne. Dziecko z SLI podczas lekcji może być ciche i wycofane lub przeciwnie – głośne, niegrzeczne, niezdyscyplinowane. Dodatkowo może mieć trudności w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami, unikać ich bądź popadać w konflikty.

Problemy towarzyszące SLI

Co możesz zrobić?

- Skonsultuj swoje spostrzeżenia z innymi nauczycielami. Zasięgnij rady logopedy i psychologa z Twojej placówki.
- Porozmawiaj z rodzicami. Dowiedz się, jak rozwijała się mowa dziecka i czy korzysta ono z opieki specjalistycznej.
- Skieruj rodziców na rozmowę z przedszkolnym/szkolnym logopedą i psychologiem.
- Wspólnie ze specjalistami z Twojej placówki przygotujcie opinię o dziecku i skierujcie rodziców do poradni psychologiczno-pedagogicznej.
- Poproś specjalistów o wskazówki dotyczące pracy z dzieckiem.
- Obserwuj uważnie dziecko, spróbuj rozpoznać jego mocne strony i potem staraj się je wzmacniać.
- Stwórz sprzyjające środowisko lekcyjne dostosowane do potrzeb dzieci z zaburzeniami języka i komunikacji:
 - Mów krótko i zwięźle, robiąc częste pauzy.
 - Powtarzaj w miarę potrzeby.
 - Akcentuj słowa kluczowe.
 - Upewnij się, że dziecko zrozumiało usłyszany lub przeczytany tekst.
 - Unikaj niedosłownych środków językowych (idiomów, metafor, ironii) lub upewnij się, że dziecko rozumie je we właściwy sposób.
 - Używaj pomocy wizualnych: wykresów, symbolicznych ilustracji, grafów i różnych innych materiałów, które pozwolą utrwalić nowe pojęcia w sposób pozawerbalny.
 - Ucz praktycznie: wykonuj z dziećmi eksperymenty, zamiast tylko o nich opowiadać.

- Przyjrzyj się podręcznikom, których używasz. Czy są przyjazne dzieciom z SLI?
 - Daj dziecku więcej czasu na przetworzenie informacji językowej i na sformułowanie odpowiedzi.
 - Daj dziecku możliwość szukania własnych rozwiązań i organizowania treści we własny, czasem niekonwencjonalny, sposób.
 - Docień każdy wysiłek dziecka, udzielaj mu pozytywnych informacji zwrotnych.
 - Skup się na tym, co dziecko chce powiedzieć, a nie na tym, w jaki sposób to robi.
 - Nie wywieraj na dziecko presji, nie zmuszaj do mówienia i czytania na głos przy innych dzieciach.
- Wymieniaj spostrzeżenia z rodzicami. Mogą oni dostarczyć Ci cennych wskazówek!

Czy dziecko ze specyficznym zaburzeniem językowym powinno być pod stałą opieką specjalistów?

Chłopiec z SLI do swojej mamy:
Dlaczego ja nie potrafię nauczyć się mówić?

Dziecko, które nie mówi lub wykazuje niepokojące dla rodziców i/lub nauczycieli symptomy niewłaściwego rozwoju mowy, powinno być zdiagnozowane przez psychologa i logopedę możliwie najwcześniej (nawet przed ukończeniem 3 lat). Powinno też pozostawać pod stałą opieką odpowiednich specjalistów mających doświadczenie w pracy z dziećmi z zaburzeniami językowymi, którzy z jednej strony doradzą rodzicom właściwy sposób postępowania z dzieckiem, z drugiej – sami podejmą odpowiednie działania wspomagające rozwój jego mowy. Specjalista może także zalecić adekwatne metody oddziaływania (niedyrektywnego wychowania językowego, uważnego wspierania rozwoju mowy) również rodzicom dzieci młodszych – np. 2,5-letnich, które nie mówią tak jak większość ich rówieśników.

Zachowuje się, jakby nie słyszał, co do niego mówię – mama o chłopcu z SLI.

Niektóre dzieci, ze względu na swoje niekorzystne doświadczenia w relacjach z rówieśnikami, niepowodzenia szkolne, silne reakcje emocjonalne na sytuacje trudne, wymagają także konsultacji i opieki psychologicznej niezwiązanej bezpośrednio z problemami językowymi.

Pamiętaj!

Specjalistę należy dobrać niezwykle starannie. Powinien on pracować nie tylko z dzieckiem, ale i z rodzicami. Zazwyczaj wykonywanie zawodu logopedy kojarzy się z korektą wad wymowy, czyli dążeniem do poprawnej artykulacji głosek. Jednak w przypadku małych dzieci z ryzykiem SLI powinien być to ostatni etap terapii. Wcześniej należy zająć się usprawnianiem i rozwijaniem innych aspektów systemu językowego dziecka, np. wzbogacaniem słownictwa, zaś u starszych dzieci z SLI – poprawnością gramatyczną czy rozumieniem złożonych konstrukcji zdaniowych. Należy także pamiętać, że nauka komunikacji to nie tylko nauka języka, ale także społecznych i sytuacyjnych reguł używania go, umiejętności prowadzenia dialogu, wyjaśniania nieporozumień językowych itp.

Po więcej informacji sięgnij do:

Czaplewska, E. (2012). *Rozumienie pragmatycznych aspektów wypowiedzi przez dzieci ze specyficznym zaburzeniem językowym (SLI)*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Czaplewska, E. (2013). SLI czy dziecko później mówiące? Różne formy strategii terapeutycznych. W: T. Woźniak i J. Panasiuk (red.), *Język–człowiek–społeczeństwo*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Kochańska, M. i Krasowicz-Kupis, G. (2014). Problemy edukacyjne uczniów z SLI i dysleksją rozwojową. W: E. Awramiuk (red.), *Z problemów kształcenia językowego*. (t. 4). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Krasowicz-Kupis, G. (2012). *SLI i inne zaburzenia językowe*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.

Leonard, L. B. (2006). *SLI. Specyficzne zaburzenie rozwoju językowego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Maryniak, A. (2011). Specyficzne zaburzenia rozwoju językowego – diagnoza, różnicowanie, rokowania. W: T. Gałkowski (red.), *Wspomaganie rozwoju małego dziecka z wadą słuchu*. Warszawa: Polski Komitet Audiofonologii.

SLI. Diagnoza–Prognoza–Interwencja (2012). Broszura informacyjna z międzynarodowej konferencji, która odbyła się w dniach 5–8 lipca 2012 roku w Warszawie do pobrania na stronie: <http://www.efs.men.gov.pl/attachments/article/1351/folder%20w%20j.pol.pdf>. Dostęp: 23.06.2014.

Smoczyńska, M. (2000). Wczesna interwencja u dzieci z opóźnionym rozwojem mowy. W: H. Mierzejewska i M. Przybyś-Piwko (red.), *Teoretyczne podstawy metod usprawniania mowy. Afazje i zaburzenia mowy*. Warszawa: Pomagisterskie Studium Logopedyczne Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Smoczyńska, M. (2012). Opóźniony rozwój mowy a ryzyko SLI. Co wyniki badań podłużnych mówią nam o potrzebie wczesnej interwencji logopedycznej? W: J. Porayski-Pomsta i M. Przybyś-Piwko (red.), *Interwencja logopedyczna*. (t. 8). Warszawa: Wydawnictwo Elipsa.

Smoczyńska, M., Haman, E., Maryniak, A., Czaplewska, E., Banasik, N., Kochańska, M., Krajewski, G. i Łuniewska M. (w trakcie normalizacji). *Test Rozwoju Językowego*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

<http://sli2012.ibe.edu.pl>. Dostęp: 23.06.2014.

Instytut Badań Edukacyjnych

Głównym zadaniem Instytutu jest prowadzenie badań, analiz i prac przydatnych w rozwoju polityki i praktyki edukacyjnej.

Instytut zatrudnia ponad 150 badaczy zajmujących się edukacją – pedagogów, socjologów, psychologów, ekonomistów, politologów i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych – wybitnych specjalistów w swoich dziedzinach, o różnorodnych doświadczeniach zawodowych, które obejmują, oprócz badań naukowych, także pracę dydaktyczną, doświadczenie w administracji publicznej czy działalność w organizacjach pozarządowych.

Instytut w Polsce uczestniczy w realizacji międzynarodowych projektów badawczych, w tym PIAAC, PISA, TALIS, ESLC, SHARE, TIMSS i PIRLS, oraz projektów systemowych współfinansowanych przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.

www.ibe.edu.pl

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa | tel. +48 22 241 71 00
ibe@ibe.edu.pl | www.ibe.edu.pl

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.